

AZERBAIJAN HUKUKUNDA KIYMETLİ EVRAKIN ZİYAI VE İPTALİ (TÜRK HUKUKUYLA MUKAYESELİ OLARAK)

*Mübariz YOLÇIYEV**

Giriş

Kıymetli evrakla ilgili tanımlarda “kıymetli evrakın bir hakkın varlığını onaylayan veya hakkın ihdasına neden olan senet” olduğu kaydedilmektedir. Diğer menkuller gibi sendin de hak sahibinin elinden rızası dışında çıkması, örneğin çalınması, kaybedilmesi, doğal afet sebebiyle ortadan kalkması veya yıpranması mümkündür. Bu gibi hallerde senet hamilinin kıymetli evraktan ileri gelen hakları zora girecektir, ama bu hakların tamamen ortadan kalktığına hak sahibine bildirilmesi ise adil olmayacaktır. Bu nedenle hukuk sistemleri hamilinin elinden rızası dışında çıkan veya yıpranan, tahrif olan kıymetli evrakın zayı olduğunu düzenlemekte ve hak sahibine zayı olan kıymetli evrakın iptali veya yenisiyle değiştirilmesi gibi haklar tanımaktadır. Azerbaycan hukukunda bu sürecin nasıl işlediğini Türk hukuku ile mukayeseli olarak tahlil etmek iki ülke arasındaki yakınlık ve ticari iş hacminin gün geçtikçe artması sebebiyle önemli olacağı kanısındayız.

I. Kıymetli Evrakın Ziyai Kavramı

Kıymetli evrakın ziyai veya zayı olması kavramları Türk Hukukunda çok geniş yorumlanmaktadır. Doktrindeki genel kanıya göre¹, kıymetli evrakın ziyai doğal bir olayın, örneğin, deprem, su baskını, yıldırım, fırtına vs.. gibi tabii olayların veya bir insan fiiliyle örneğin, çalınma, kaybolma, yırtılma,

* Azerbaycan Qafqaz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Görevlisi, mylcuyev@qafqaz.edu.az

¹ KARAYALÇIN.Y., Ticaret Hukuku Dersleri, C. II., Ticari Senetler (Kambiyo Senetleri) 2.B, Ankara 1959. s.205; DOĞANAY, Türk Ticaret Kanunu Şerhi, C.II, B.2., Ankara 1981, s.1345; ÖZTAN. F., Kıymetli Evrak Hukuku, 2.B, Ankara 1997, s.128; KLPSÜZ. T., Kıymetli Evrak (Kambiyo Hukuku) Ders Notları, Ankara 1969, s.18; ŞİMŞEK. E., Hukukta ve Cezada Ticari Senetler, Ankara 1986, s.38; ÖĞÜTÇÜ. A.T / ALTAN. M., Ticari Senetler (Police, Bono, Çek) ve Özel Takip Yolları, Ankara 1979, s.144; ESENKAR. B., Çekin Ziyai, Özellikle Çalınma Hali, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1998, s.25; ÖZTÜRK (DİRİKAN). H., Kıymetli Evrakın Ziyai ve İptali, Ankara 1990, s.8; PULAŞLI. H., Kıymetli Evrak Hukuku Dersleri, Konya 1992, s.19; POROY. R., Kıymetli Evrak Hukuku Meseleleri, İstanbul 1984. s.81;

yakılma vs.. gibi olayların etkisiyle kıymetli evrakın hak sahibinin elinden rızası olmaksızın çıkması veya hak sahibinin elinde bulunmakla beraber yıpranma, bozulma, silinme gibi nedenlerle kullanılamaz hale gelmesidir. Yargıtay'ın da görüşü², bu yöndedir.

Azerbaycan Hukukunda, Kıymetli evrakın ziyayı Azerbaycan Mülki Mecellesinin (bundan sonra AMM olarak adlandırılacaktır) 994 ve 995-ci maddelerinde düzenlenmiştir. Başlığı "Kıymetli Evrakların Yıpranması ve Bozulması" (Kıymetli Evrakın Zedelenmesi ve Korlanması³) AMM.m.994'e göre, *kıymetli evrak "yıpranma veya bozulma (zedelenme veya korlanma)" neticesinde tedavül kabiliyetini kaybederse senedin hak sahibi (hamili) senedin düzenleyicisinden "zedelenen veya korlanan" senedi iade etmesi kaydıyla kendisine yeni bir senet verilmesini talep edebilir, bir şartla ki, tahrif edilmiş senedin esas metninin tespit etmeye imkan veren özelliklerin yeni senede yazılması mümkün olsun.*

Zedelenmiş ve korlanmış senedin yeni senetle değiştirilmesi masraflarını senedin hamili karşılayacaktır.

Bu hükmün metninden de anlaşıldığı gibi, kıymetli evrakın "korlanması ve ya zedelenmesi" halinde senet hak sahibinin elinde bulunmaktadır, fakat hak sahibi senedin yararsız hale gelmesi sebebiyle haklarını kullanamamaktadır. Bu ise, sendin ziyayı (zay olması) olarak kabul edilmektedir.

Kıymetli evrakın ziyayı aynı zamanda "Kıymetli Evrakın İptal Edilmesi" başlığını taşıyan AMM'nin 995-ci maddesinde de düzenlenmektedir. AMM.m.995.1'e göre, *kıymetli evrak kaybedilirse, senedin hak sahibi mahkemeden (borçlu gerçek kişinin onun ikametgah yeri mahkemesinden, borçlu tüzel kişiye onun merkezinin bulunduğu yer mahkemesinden) senedin iptal edilmesini isteyebilir.*⁴

Emre ve ya hamiline yazılı senetler kaybedilirse, davactının talebi ile mahkeme senet üzere borçlu olan kişilere ödemeyi yasaklayabilir.

Bu hükümden de anlaşıldığı gibi, kıymetli evrakın kaybolmasını da kanun ziya olarak kabul etmiştir. Senedin kaybolma bildiğimiz gibi, senedin hak sahi-

² T.D., E.952/1012, K.2052; 11. HD., 24.12.1972. E.79/5832, K.79/5872, BATIDER, C.X., Haziran 1980, S.3, s.839;

³ Korlanma- tahrifat, kullanılamayacak derecede yıpranma anlamlarına gelmektedir.

⁴ Azerbaycan Mülki Mecellesi kıymetli evrakın sadece senet borçlusunun ikametgah yeri üzere iptal olunacağını belirterek, sanki diğer yerlerde geçerli olacağı kanısını doğuran bir tutum sergilemektedir. Bu bakımdan AMM-nin bu şekilde karmaşık bir madde koymuş olması isabetli olmamıştır. Kanun koyucu "hak sahibinin talebi ile mahkeme tarafından iptal edilir" şeklinde sade bir ifade ile hükmü düzenlemesi daha yerinde olurdu.

binin elinde rızası dışında çıkmasıdır. Bu bakımdan kaybolma kavramı aynı zamanda senedin çalınması filini de kapsadığını kayd etmek yerinde olacaktır. Zira mevzuat ayrıca senedin çalınması filini hükme bağlamamıştır.

Diğer taraftan AMM'sinin 995-ci maddesi sendi "yıprandığı" için haklarını kullanmayan hak sahibine ise, izlenecek yol göstermektedir. Yani, her hangi bir fiil (doğa olayı ve ya insan fiili) neticesinde, örneğin, yangın, su baskını, yırtılma, deprem ve diğer olaylar sebebiyle senedi yıpranmış hak sahibi, bu senedin değiştirilmesini talep edebilir. Fakat bu talebin ileri sürülmesi için kanun bir diğer şartı da düzenlemektedir. Şöyle ki, yıpranmış senedin değiştirilmesi talebinde bulanabilmek için, yıpranmış senedin esas metnini tespit etmeye yarayan şartlar mevcut olmalıdır. Burada tabii esas sorun, senedin metnini tespiti yarayan şartların bulunmamasıdır. Bu husus kanunda boşluk olarak kalmaktadır. Fikrimize göre, bu gibi hallerde senedin kaybolduğunu kabul ederek AMM' sinin 995-ci maddesini uygulamak, yani senedin iptalini istemek yerinde olacaktır.

Sonuç olarak demeliyiz ki, Azerbaycan hukukunda da Türk hukukunda olduğu gibi kıymetli evrakın ziyayı kavramı, senedin doğal olaylar veya insan fiiliyle kullanılmaz hale gelmesi, yıpranması, kaybolması, çalınması vs.. hadiseler sebebiyle senet üzerinde ki hakkın dermeyen edilememesi olarak kabul edilmektedir.

II. Kıymetli Evrakın İptali

A. İptalin Amacı

Kıymetli evrakta mündemiç olan hakkın kullanılabilmesi için senedin borçluya ibraz edilmesi şarttır. Fakat, kıymetli evrakın ziyayı, senedin ibrazını imkansız hale getirmektedir. Bu bakımdan da önemli tedbirlerin alınması lüzumludur. Fakat, bu süreç o kadar da basit bir süreç değildir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi senet zayi olmuş ve ibrazı imkansız hale gelmiş hak sahibi ağır bir sonuçla karşı karşıya kalmaktadır. Bu gibi durumlarda hak sahibine "hakkını tamamen kaybettiğini" söylemek adil olmadığı gibi ve ayrıca hukuk devleti ilkesi ile de çelişir niteliktedir.

İşte bu gibi sebeplerle kanun koyucu hak sahibine belli başlı prosedürlere bağlı olan bir takım kolaylıklar tanımıştır. Senet hamiline tanınan bu haklar iki başlık altında toplanmaktadır. Birincisi, senedin ziyayı halinde onun mahkeme aracılığıyla iptali (AMM.m.995.1) olduğu gibi, ikincisi yeni bir senet düzenlenmesini senedin düzenleyicisinden isteyebilmesidir (AMM.m.994).⁵ Kısacası, hem Türk hem de

⁵ bkz. TTK.m.563 ve m.564

Azerbaycan hukukunda senedin elinden rızası dışında çıkması tehlikesine karşı hamil, senedin ziyayı ve iptali hükümleri ile korunmuştur⁶.

Yine, Azerbaycan hukukunda kıymetli evrakın iptal sürecini düzenleyen Azerbaycan Medeni Usul Kanununun (Bundan sonra AMPM'si olarak adlandırılacak) 327 ve devamı maddelerine göre, *hamiline kıymetli evrakı veya emre kıymetli evrakı kaybetmiş kişi, kanunda düzenlenmiş hallerde kaybedilmiş senedin iptal edilmesini ve o senet üzere haklarının onarılmasını mahkemeden talep edebilir.*

Kıymetli evrakın gerektiği şekilde korunmaması sebebiyle veya diğer sebeplerle yıpranması halinde hak sahibi senet üzerindeki hakların onarılmasını talep edebilir.

Diğer taraftan, senedin ziyayı ile ibraz edilmez hale gelmesi, borçlu için de ağır neticeler doğurabilmektedir. Bu bakımdan senedin iptali hamilin olduğu kadar borçlunun da haklarını korumak, kendisine hukuken geçerli ödemedede bulunmak imkanını vermek gayesini de taşır.

Azerbaycan Mülki Mecellesinde kıymetli evrakın iptalinin dar bir çerçevede düzenlendiği görülmektedir. Şöyle ki, AMM.m.995'ci maddesi yalnız kaybedilmiş senetlerin iptalini düzenlemektedir. Fakat, ziya geniş bir kavramdır. Bu bakımdan, yukarıda değindiğimiz gibi, yanmış, silinmiş, suya düşmüş, çalınmış vs.. senetlerin iptali de mümkündür.

AMM.m.994 ise, bu senetlerin yenisi ile değiştirilmesini düzenlemektedir. İptal prosedürünün hızlı çalışması açısından olumlu bir hükümdür. Ayrıca, tahrif edilmiş senedin metni veya önemli unsurları (örneğin, vade tarihi, meblağı, keşideci adı, lehdarın adı, senedin türünü gösteren ibare) okunulmayacak veya yanlış kanaatler oluşmasına neden olabilecek kadar tahrif edilmişse, bu durum da yeni senedin metnini ve önemli unsurlarını eski senette olduğu gibi yazmak, tespit etmek olanaksızdır. Bu durumda düzenlenecek yeni senedin tahrif edilmiş senedin aynısı olduğunu söylemek imkansızdır. Bu bakımdan, hukuki yarar ve kamu güvenliliği açısından sorunun mahkemeye taşınmasında fayda vardır. Yani senedin iptalini talep etmek daha yerinde olacaktır. Bu fikrimizi AMPM. m.327.1'in açık hükmü desteklemektedir. Bu hükme göre, senedin gerektiği gibi korunmaması veya diğer sebepler sonucu "yıpranması" halinde, hak sahibi senedin iptalini talep edebilecektir.

Sonuç olarak şunu belirtebiliriz ki, iptalin gayesi, yetkili hamilin senedin ziyayı sonucu ortadan kalkan veya ihlal edilen haklarının onarılması ve bu senedin kötü niyetli kişilerin eline geçmesini önlemektir.

⁶ AYHAN. R. /KARAHAN. S./ ARSLAN. İ., Ticaret Hukuku Pratik Çalışmaları, 2.B, Konya 1991, s.37.

B. Kıymetli Evrakın İptali Süreci

1. İptali Kim Talep Edebilir

AMM.m.995.2'ye göre, kıymetli evrakın iptali davasını, senet kaybolduğu andaki yetkili hamil açabilir. Davacı senedin yetkili hamili olduğunu ve onu kaybettiğini ispatlamalıdır.

Görüldüğü gibi senedin iptali davasını açma yetkisi senedi kaybetmiş yetkili hamildedir. Çünkü senedin ziyayı ile, hakkı tehlikeye giren kişi odur.

Bu konu AMPM'de de düzenlenmiştir. Şöyle ki, AMPM.m.327.1'de "hamiline kıymetli evrakı veya emre kıymetli evrakı kaybetmiş kişi, kanunda düzenlenmiş hallerde kaybedilmiş senedin iptal edilmesini ve o senet üzere haklarının onarılmasını mahkmeden talep edebilir" denilmektedir.

Senedin iptalini kimin isteyebileceği konusuna kısaca değindikten sonra, Azerbaycan Hukukunda kıymetli evrakın iptali prosedürünü Türk Hukuku ile mukayeseli olarak her kıymetli evrakın devrine göre yapılan tasnif bakımından incelememizde yarar vardır.

2. Nama Yazılı Senetlerin İptali

Nama yazılı senetler bildiğimiz gibi, esasen "temlik beyanı ve senedin teslim edilmesi" yolu ile bazen ise "ciro ve teslim" yolu devir edilebilir. Ayrıca bu senetler illidir, yani mücerret değildir. Bu nedenle nama yazılı senetlerin kaybolmaları halinde borçlunun meşru hak sahibi dışındaki birine ödeme yaparak borcundan kurtulması ihtimali çok zayıf bir ihtimaldir. Ancak bunun yine de mümkün olduğu haller mevcuttur. Örneğin hak sahibi senedi A'ya devretmek için ayrı bir belgeye temlik beyanı yazmış ve bu belgeyi A'ya teslim etmiştir, fakat kıymetli evrak henüz teslim edilmemiştir. Daha sonra senedin devir edilmesinden cayan hak sahibi kıymetli evrakı A'ya teslim etmemiştir. Her hangi bir yolla (çalınma, bulma vs..) senet, elinde temlik beyanı olan A'nın eline geçmiştir. Bu durumda borçlunun ağır kusur olmaksızın A'ya ödemede bulunması gerekir.

Bu ve benzer sebepler doğrultusunda nama yazılı senetlerin de iptalini kabul etmemizde yarar vardır.

Türk Hukukunda bu konuda önemli düzenlemeler yapılmış ve nama yazılı senetlerin iptali TTK.m.569/1'de düzenlenmiştir. Bu hükme göre, "*aksine hususi hükümler olmadıkça, nama yazılı senetler hamile yazılı senetler hakkındaki hükümlere göre iptal olunur*".

Bu temel kuraldır. Ayrıca burada önemli bir husus daha vardır. Şöyle ki, TTK.m.569/1'e göre, "*aksine hususi hükümler varsa, o hüküm uygulanmalıdır*". Örneğin, "poliçe" nama düzenlense dahi, yine poliçe hükümlerine göre, yani emre yazılı kıymetli evrakın iptali hükümlerine göre iptal edilebilir.

Azerbaycan Hukukunda Yasakoyucu nama yazılı senetlerin iptali ile ilgili olarak özel bir düzenleme getirmemiştir. Fakat, AMM.m.995'e göre, *kıymetli evrak kaybedilirse, senedin hak sahibi mahkemeden (borçlu gerçek kişinin onun ikametgah yeri mahkemesinden, borçlu tüzel kişiye onun merkezinin bulunduğu yer mahkemesinden) senedin iptalini isteyebilir.*

Bu hükümde Yasakoyucu "kıymetli evrak" ibaresini kullanmaktadır. Yani nama yazılı senetlerin de iptalinin mümkün olduğu bu ifadeden hareketle söylenebilir. Ama, nama yazılı senetlerin ne şekilde iptal olunacağı konusunda ne AMM'de, ne de AMPM' de bir hüküm mevcut değildir. Yasakoyucunun bu sorunu gidermesi için gerekli düzenlemeyi yapması lüzumludur. Bu bakımdan Türk Hukukunda sorunu düzenleyen hükmün (TTK.m.569) Azerbaycan Mülki Mecellesine alınmasında fayda vardır. Yani, Azerbaycan Hukukunda da, *"aksine hususi hükümler olmadıkça, nama yazılı senetler hamile yazılı senetler hakkındaki hükümlere göre iptal olunabilir"* şeklinde bir hükmün düzenlenmesinin, Türk Hukukunun engin tecrübesinin de dikkate alınmasının yararlı olacağını kabul etmekteyiz.

Ayrıca, Türk Hukukunda nama yazılı senedin iptalinde senet borçlusuna bir takım haklarda da tanınmış olduğunu belirtmemizde yarar vardır. Şöyle ki, TTK.m.569/2'ye göre, *borçlu senette ilanların sayısını azaltmak ve süreleri kısaltmak sureti ile iptal için daha basit bir usul derpiş edebileceği gibi, alacaklı kendisine senedin iptal ve borcun iffa olduğunu gösteren resmen tanzim edilmiş veya usulen tasdik edilmiş bir vesika verdiği takdirde senet ibraz edilmeksizin ve iptaline karar verilmeksizin dahi muteber olmak üzere ödemek hakkını mahfuz tutabilir.*

Borçlu bu haklarını kullandığı zaman nama yazılı senetlerin iptali ile ilgili olan temel kural (TTK. m.569) uygulanmaz. Ayrıca, "aksine hüküm olduğu zaman" yine de temel kuralın (TTK m.569/1) uygulanmayacağı malumdur.

3. Emre Yazılı Senetlerin İptali

a.Genel Bilgi

Cenevre Yeknesak Konvansiyonunda (CYK) kıymetli evrakın iptali hiç düzenlenmemiştir. Fakat Polişe ve Bono ile ilgili Yasama Çatışmaları Anlaşmasının 9. maddesinde bu senetlerin kaybedilmesi ve çalınması halinde ödeme yeri ülke kanunlarının uygulanacağı belirtilmektedir⁷. Bu da her ülkeye bu maddeden yararlanarak iptali kendi ülkesine özgü düzenleme hakkını vermektedir.

⁷ POROY, s.82.

b. Türk Hukukunda Emre Yazılı Senelerin İptali Süreci

Türk Hukukunda emre yazılı senedi rızası olmaksızın elinden çıkmış hak sahibi ilk önce mahkemeye baş vurarak senedin ödenmesinin men edilmesi hususunda karar aldırması gerekir. Ayrıca, mahkeme kararında vade geldiği takdirde borçluya borcunu tevdi etmeye izin verilmeli ve tevdi yeri tayin edilmelidir (TTK.m.669 f.2).

Bundan sonra senedi elinde bulunduranın bilinip bilinmemesine göre iki farklı yol izlenmektedir.

Senedi elinde bulunduran biliniyorsa⁸, mahkeme istirdat davası açması için hak iddia eden kişiye uygun bir süre vermektedir (TTK.m.670). Bu dava TM.K.m.902'deki istihkak davasına (menkul davasına⁹) benzese de, yazarlara¹⁰ göre bu dava özel şartlara tabii olan bir davadır. Çünkü, TTK.m.598/2'ye göre, poliçe hamilin elinden ne suretle çıkmış olursa olsun, yeni hamil, ancak poliçeyi kötü niyetle iktisap etmiş olduğu veya iktisabında ağır bir kusur bulunduğu takdirde, senedi iade etmekle mükelleftir. Eğer hak sahibi istirdat davasını kendisine verilen süre içinde açmazsa mahkeme ödeme yasağını kaldıracaktır. (TTK.m.670/2).

Burada sadece mahkemeyi senet elindeyken kaybaldığı konusunda ikna etmek yeterlidir. Ama o senedin nerede kaybaldığını ispatlaması gerekmemektedir. Yargıtay'ın bir kararına göre¹¹, “**senedin nerede zayı olduğuunun ispatı gerekmez. Ortaklıkça kendisine verildiği sabit olan AO pay senetlerini zayı eden, fakat bunların fabrika yangınında yandığını ispatlayamaması halinde, hamilin istirdat davasının reddedilmesi doğru değildir.**”

Senedi elinde bulunduran bilinmiyorsa, hak iddia eden kimse mahkemeden senedin iptalini talep etmelidir (TTK.m.671/1). Fakat hak sahibi senedin sahibi olduğunu ve senedin rızası dışında elinden çıkmış olduğunu kuvvetle muhtemel delillerle, senedin bir suretini buna imkan yoksa, esas mahiyeti hakkında mahkemeyi inandırması gerekir (TTK. m.671)¹².

⁸ Bu konu Azerbaycan Hukukunda düzenlenmemiştir.

⁹ Menkul davası için bakınız, AYAN. M., Eşya Hukuku, C.I., Konya 1992, s.100-111.

¹⁰ POROY, s.82; PULAŞLI, s.24; EREN F., Borçlar Kanunu Genel Hükümler, C.I, B.2, s.447; TEOMAN. Ö., Yaşayan Ticaret Hukuku, C.I. Kitap.7, 1995-1996, İstanbul 1997, s.131.

¹¹ *Y.11.HD., 24.12.1973, E.1973/5011, K.73/974 - BATIDER, C. VII, S.3, s.758.*

¹² Aynı hüküm AMM.m.995/2'de genel hüküm olarak yer almaktadır. Şöyle ki, “davacı senet üzere yetkili kişi (hak sahibi) olduğunu, ispat etmelidir”

Bu husus, yani davacının senet üzerinde yetkili kişi (hak sahibi) olduğu hususu ispat edildikten sonra, ilan devresi başlar. Şöyle ki, senedin sahibi olduğu konusunda mahkeme hak sahibi tarafından inandırıldıktan sonra, mahkeme senedi elinde bulundurma ihtimali olan kişiye karşı TTK. m.37/4'teki Ticaret Sicil Gazetesinde *en az üç ay ve en çok bir yıl* boyunca *üç kere* ilan verir. Bu ilan tayin edilmiş süre zarfında senedin getirilmesi, aksi taktirde iptaline karar verileceğinin ihtarı şeklinde olur (TTK.m.672). Ayrıca, vadesi gelmiş senetlerde zamanaşımı 3 aylık sürenin geçmesinden önce dolacaksa, mahkeme bu üç aylık süre ile bağlı olmaz (TTK.m.673).

İlan ile tayin edilen süre zarfında senet mahkemeye teslim edilir ise, mahkeme dilekçe sahibine “*istirdat davası*” açması için belli bir süre verir. Bu süreç yukarıdaki “*istirdat davası*” sürecinin aynısıdır (TTK.m.675).

Senet ilan sonucu mahkemeye getirilmezse senedin iptaline karar verilir ve yeni senet tertibi veya senetsiz hakkın dermeyanı yapılabilir.

İptal kararı, bu kararı aldırın şahsın senedi ibraz edememesine rağmen, hak sahibi olarak kabul edilmesine hizmet eder. Maddi Hukuk açısından mevcut hukuki durum aynen devam eder. İptal kararı hakkın varlığına, muhtevasına ve bu hak üzerindeki tasarruf yetkisine tesir etmez¹³.

İptal kararı, esas itibarı ile iki sonuç doğurur. Birincisi, hak sahipliğinin teşhisine imkan verir. Bu olumlu sonucudur. İkincisi ise, zayı edilen kıymetli evrakın teşhis fonksiyonunu ortadan kaldırır. Bu da, olumsuz sonucudur¹⁴.

c. Azerbaycan Hukukunda Emre Yazılı Senetlerin İptali Süreci

ca. Genel Bilgi

Azerbaycan Hukukunda emre yazılı senetlerin iptali yukarıda da ifade edildiği gibi AMM'de dar bir çerçeve de düzenlenmiştir. AMM.m.995.1'e göre, “*kıymetli evrak kaybedilirse, senedin hak sahibi mahkemeden (borçlu gerçek kişiyse onun ikametgah yeri mahkemesinden, borçlu tüzel kişiyse onun merkezinin bulunduğu yer mahkemesinden) senedin iptal edilmesini isteyebilir.*”

Emre ve ya hamiline yazılı senetler kaybedilirse, davacının talebi ile mahkeme senet üzere borçlu olan kişilere ödemeyi yasaklayabilir”. Yine poliş ve çekle ilgili olan hükümlerde de bu senetlerin “*ziyayı*” halinde iptal olunabileceği düzenlenmiştir (AMM. m.1047 ve m.1068).

¹³ POROY, s.91; ESENKAR, s.83; ÖZTÜRK (DIRİKAN), s.84-86.

¹⁴ ÖZTAN, s.274.

Azerbaycan Hukukunda emre yazılı senetlerin iptal süreci ise, AMPM'de düzenlenmiştir. Şöyle ki, AMPM. m.327.1'e göre, AMPM.m.327.1'de "hamiline kıymetli evrakı veya emre kıymetli evrakı kaybetmiş kişi, kanunda düzenlenmiş hallerde kaybedilmiş senedin iptal edilmesini ve o senet üzere haklarının onarılmasını mahkemeden talep edebilir.

Kıymetli evrakın gerektiği şekilde korunmaması sebebiyle veya diğer sebeplerle yıpranması halinde hak sahibi senet üzerindeki hakların onarılmasını talep edebilir".

Buradan anlaşıldığı gibi, emre yazılı senedin iptalini "senedi rızası dışında" elinden çıkaran hamil isteyebilir. Bu kişi, borçlu gerçek kişinin yaşadığı (ikametgah) yerindeki veya borçlu tüzel kişinin merkezinin bulunduğu yer mahkemesine baş vurarak senedin iptalini talep edebilir (AMM. m.995.1). Bu hükümde "senedin borçlusu" ifadesi ile Kanun Koyucunun "kıymetli evrakı düzenleyen" kişiyi kastettiğini kabul etmek gerekir. Bu fikrimizi AMPM-sinin 327.2-ci maddesini hükmü desteklemektedir. Kaydedilen hükme göre, kaybedilen hamiline yazılı senedin iptal edilmesi hakkında dava dilekçesi senedi düzenleyen kişinin ikametgah yeri mahkemesine takdim edilir.

Anlaşıldığı gibi, emre yazılı senetlerin iptalinde yetkili mahkeme senedi düzenleyen kişinin ikametgah¹⁵ (veya merkezinin bulunduğu yer) mahkemesidir¹⁶.

Ayrıca, o senedin gerekli usulde korunmaması sonucu veya diğer sebeplerden dolayı yıpranması hali de kıymetli evrakın ziyayı olarak kabul edilmekte olduğunu yukarıda gördük.

cb. Senedin İptali İçin Gerekli Dava Dilekçesi İçeriği

Belirtmiş olduğumuz gibi senedin iptalini mahkemeden talep eden kişi, mahkemeye bir dava dilekçesi ile baş vurmalıdır (AMPM. m.327). Bu dava dilekçesinde şu bilgiler gösterilmelidir:

- a) kaybedilmiş senedin tefriğe yarar unsurları; Örneğin, senedin adı, içerdiği meblağ, nerede, ne zaman ve neden verildiği vs.. gibi unsurlar yazılabilir.
- b) düzenleyen kişinin adı;
- c) senedin kaybedildiği yerin durumu; burada, "kaybedilen yer" denilseydi daha yerinde olabilirdi.

¹⁵ Tabii ki burada olayın özellikleri bakımından ticari ikametgahın kabul edilmesi yerine olacaktır. Keşidecinin ticari ikametgahı mevcut değilse, o halde normal yaşayış yeri mahkemesinde dava açılacaktır.

¹⁶ Yetki kuralı Türk Hukukunda da aynı şekildedir (TTK. m.669).

Fikrimizce, dava dilekçesinde bu bilgilerin gösterilmesinin amacı, davacının bir kıymetli evraka maliki olduğu ve bu senet rızası dışında elinden çıktığı konusunda mahkeme hakimini ikna etmektir. Zira AMM.m.995.2'ye göre, davacı (iptali istenen) kıymetli evrakın maliki olduğunu ve onu kaybettiğini (rızası dışında elinde çıktığını) ispat etmelidir.

cc. Dava Dilekçesini Alan Hakimin İşlemleri

Senedin iptali istemini içeren dava dilekçesini alan mahkeme hakimi aşağıdaki işlemleri yapmakla mükelleftir:

cca. dava dilekçesinin reddi kararı

Hakim kıymetli evrakın iptal edilmesine ihtiyaç olmadığı kanaatine ulaşmışsa, esasa girmeden dava dilekçesinin reddine karar vermelidir. Zira senedin mevcut olmadığı, mevcut olsa bile rızası dışında hak sahibinin elinden çıkmadığı hakkında eldeki verilere göre kanaate getiren hakimin farklı bir karar kabul etmesi de mümkün değildir. Mahkemenin bu kararına karşı temyiz yolu açıktır (AMPM.m.329.3).

ccb. dava dilekçesinin esastan görüşülmesi, ödemenin yasaklanması ve senedin iptal edileceğinin ilanı kararı

Hakim senedi kaybettiğini iddia eden davacının bu iddiasının yerinde olduğuna kanaat getirirse, dava dilekçesinin esastan görüşülmesine karar verir.. Bu kararla birlikte hakim iptali istenen kıymetli evrakın ödenmesini senedi düzenleyen kişiye yasaklamaktadır (AMPM.m.329.1). burada anlaşıldığı gibi dava dilekçesinin esastan görüşülmesi hakkında karar veren hakim, aynı zamanda senedin ödenmesinin yasaklanması hakkındaki kararı da resen kabul etmektedir.

Aslında bu konu tartışmalıdır. Şöyle ki, AMM.m.995.1'e göre, emre ve ya hamiline yazılı senetler kaybedilirse, **davacının talebi** ile mahkeme senet üzere borçlu olan kişilere ödemeyi yasaklayabilir. Bu hükme istinat edersek kıymetli evrakın iptal isteminde bulunan davacı senedin ödenmesinin mahkeme tarafından yasaklanabilmesi için bunu talep etmesi gerekir, demeliyiz. Fakat AMPM'nin 329.1-ci maddesi ise, ise dava dilekçesinin esastan görüşülmesine karar veren hakimin sendin ödenmesinin yasaklanması hakkındaki kararı resen kabul etmesi gerektiğini düzenlenmektedir. Bu bakımdan bir tartışma doğacaktır. Fikrimize göre, davacı dava dilekçesinde senedin ödenmesinin yasaklanmasını talep edebilir, ama, dava esastan görüşülecekse hakim senedin ödenmesinin yasaklanması hakkında kararı kabul etmek zorundadır.

Kıymetli evrakın iptali davasını kabul eden hakim ayrıca, senedin iptal edileceğinin ilan edilmesi hakkındaki kararı da kabul etmektedir. Bu ilan için

gereken masrafların senedin iptali isteminde bulunan davacıdan karşılanacağı kanunda düzenlendiği halde (AMPM.m.329.1), ilanının nerde yayımlanacağı düzenlenmemiştir. Fikrimize göre, dürüstlük kuralları dikkate alınarak bu ilanının en çok okunan gazetelerde yayımlanması isabetli olacaktır.

İlanda aşağıdaki bilgilerin bulunması zorunludur (AMPM.m.329.2).

1. Senedin kaybedilmesi hakkında davanın açıldığı mahkeme adı.
2. Davacının adı ve adresi.
3. Senedin nevi (adı) ve tefrike yarar unsurları.
4. Kaybedildiği iddia edilerek iptali istenen senedi elinde bulunduran kişiye yapılan ihtar.

Bu ihtarda, iptali talep edilen sendi elinde bulunduran kişiden ilan tarihinden itibaren 3 ay içinde senetle ilgili olarak hak sahibi olduğunu iddia eden dilekçenin ve senedin mahkemeye sunması teklif edilmektedir (AMPM.m.329.2.4). Bu işlem yapılmadığı halde senedin iptal edileceğinin de ilan de belirtilmesi faydalı olacaktır.

Sonuç itibarıyla, senedin iptali, dava dilekçesinin esastan görüşülmesi ile birlikte üç sorunu beraberinde getirmektedir. Bunlardan birincisi dava dilekçesinin esastan görüşülmesi, ikincisi ödemenin yasaklanması, üçüncüsü ise senedin iptal edileceğinin ilan edilmesidir. Bu üç meseleyi hakim, kabul edeceği bir ara kararı çözmektedir. İlan metnine dair zorunlu kayıtları da içeren bu ara kararın sureti iptali istenen kıymetli evrakı senedi düzenleyene, senedin kayıt işlemlerini yapan kuruma, senedin kaydını koruyan kuruma gönderilecektir (AMPM.m.329.1).

cd. İptali İstenen Senedin Mahkemeye Getirilmesi

Türk hukukunda olduğu gibi Azerbaycan hukukunda da hak sahibinin elinden rızası dışında çıkan emre yazılı senetlerin iptalinde senedin mahkemeye iade olunup olunmadığına göre farklı süreçler izlenir. Şöyle ki, yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi, kaybedildiği iddiası ile hakkında iptal davası açılan kıymetli evrakı elinde bulunduran kişi, o senedin gerçek hamili olduğunu veya o senetten kaynaklanan belirli haklara sahip olduğunu iddia ediyorsa, bu iddialarını içeren dilekçeyi ve bu dilekçe ile beraber senedin aslını ilan tarihinden itibaren 3 ay zarfında davanın açıldığı mahkemeye vermesi gerekir (AMPM. m.329.2.4 ve m.330). Bu süre hak düşürücü bir süredir. Şöyle ki, kanun, senedi elinde bulunduran kişi, o senetten kaynaklanan hakları hakkında süresi içinde mahkemeye dilekçe vermemiş ise, senedin iptal edilmesi hakkındaki mahkeme kararının kesinleşmesinden sonra, kaybedilmiş senedin yerine yeni senet almak hakkı elde eden kişiye karşı sebepsiz

zenginleşme davası açabilir (AMPM. m.334), denilerek bu sürenin hak düşürücü süre olduğu kanısını desteklemektedir.

Senedi elinde bulundurandan kişi süresinde mahkemeye senedi ve haklarının korunması için dilekçeyi takdim ettiğinde mahkeme hakiminin aşağıdaki işlemleri yapması gerekir (AMPM. m.331):

- 1) Senedin iptalini talep eden davacının davasını derdest halde bırakır;
- 2) Senedin ödenmesini belirli bir süre daha men eder;
- 3) İptali istenen senedin yerine yeni bir senet düzenlenip verilmesini belirli bir süre men eder.

4) Senedin iptalini isteyen davacıya, senedi elinde bulunduran kişiye karşı (sendi mahkemeye getiren kişiye) “sendin iadesi davası” (istirdat davası) ¹⁷ açmak hakkına sahip olduğunu bildirir.

5) Sendi mahkemeye getiren kişiye ise, aleyhine alınmış ihtiyati tedbir kararları sebebi ile uğradığı zararlarını senedin iptali davasını açan davacıdan istemek hakkına sahip olduğunu bildirir.

Hakim bu işlemleri kabul edeceği ara kararlarla hal etmektedir. Bu karara karşı temyiz yolu açıktır (AMPM.m.331.1).

Anlaşıldığı gibi, hakim kabul ettiği ara kararı vasıtasıyla davacıya bir “istirdat davası” açabilme hakkı olduğunu ve senet zilyedine de bir “tazminat davası” açabilme hakkı olduğunu hatırlatmaktadır. İstirdat davası¹⁸ nite-lik açısından AMM.m.182’deki “taşınır eşyaların mülkiyetinin vicdanlı (iyi niyetli) kazanılması davasına” yani, “zilyetliğe dayanan menkul davasına” benzemekle birlikte bazı özel şartlara tabi olan bir davadır.

Şöyle ki, bu davada iyi niyetli senet zilyed korunur.¹⁹ AMM.m.1019.2’ye göre, rızası dışında poliçe eski hamilin elinden çıkmışsa, elde eden yeni hamil sadece sendi iktisap ederken kötü niyetli veya ağır kusurlu davrandığı hallarda senedi eski hamiline iade etmekle mükelleftir.

Anlaşıldığı gibi, iyi niyetin aranacağı an senedin iktisap anıdır. Senedi elinde bulunduran yeni hamilin iyi niyetli olup olmadığı kanımca istirdat

¹⁷ Her ne kadar kanunda düzenlenmese bile, hakim bu istirdat davanın açılması için davacıya uygun bir süre vermesi gerekir. Bu süre zarfında dava açılmazsa sendin mahkemeye getiren kişiye geri verilmesi ve davanın reddine karar veremsi lüzumludur.

¹⁸ Bu davda görevli ve yetkili mahkeme konusunda kanunda bir açıklık yoktur. Bu sebeple mahkemelerin genel yetki (AMPM. m.33)ve görev (AMPM. m.24)kurallarına göre görevli ve yetkili mahkeme tayin edilmelidir.

¹⁹ Türk hukukunda iyi niyetli zilyede karşı bu dava ikame olunmaz (TTK. m.598ve 704), fakat Azerbaycan hukukunda hem iyiniyetli hem de kötü niyetli hamile karşı istirdat davası açılabilir.

davası ile tespit edilebilir. Çünkü, kanun bu davanın senedi mahkemeye teslim eden tüm zilyetlere karşı açılmasına olanak vermektedir (AMPM. m.331.2).

İstirdat davası sonucunda davacının haklılığına karar verilir ise, senedin kendisine iade edilmesi gerekir. Bu durumda ayrıca bir iptal davasının ikamesine lüzum yoktur. İstirdat davasının reddi halinde ise, davacının senet üzerinde bir hakkı olmadığı anlaşılmış olur ve ödeme yasağı kalkar.

cd. İptali İstenen Senedin Mahkemeye Getirilmemesi

Senedin zilyedi senet üzerinde hakkı olduğu konusundaki dilekçeyi ve senedin aslını süresi (3 ay içinde) zarfında mahkemeye takdim etmezse, hakim hak sahibinin elinden rızası dışında çıkan senedin iptali hakkındaki davaya (AMPM.m.327) ilan yayımlandığı tarihten 3 ay geçtikten sonra bakmağa devam edecektir (AMPM.m.332). Bu yargılama sonucunda mahkeme senedin iptaline veya davanın reddine karar verebilir.

Mahkeme kaybedilmiş senedin iptaline karar verirse, bu karar dilekçe sahibine iptal edilmiş senedin yerine “yeni bir senet” verilmesine veya hakkını “senetsiz” dermeyan edebilmesine esas teşkil edecektir. (AMPM. m.333).

ce. Senedi İptal Edilen Hamilin Hakları

Kıymetli evrakın iptali sürecinde haklarını koruyamadığı için veya süresinde senedi mahkemeye takdim etmediği için hamili olduğu senedin iptali yaptırımıyla karşılaşan gerçek hak sahibi, hakkını genel hükümler çerçevesinde arayabilir. Şöyle ki, AMPM.m.334'e göre, senedi elinde bulunduran gerçek hak sahibi bu hakta zamanında mahkemeye bilgi vermemişse, senedin iptal edilmesi hakkında kabul edilen mahkemenin nihai kararı kesinleştikten sonra kaybedilen senedin yerine yeni senet almak hakkını elde eden kişiye karşı haksız iktisap davasını açabilir. Kısacası gerçek hak sahibi iptal edilen senet dolayısıyla zora giren hakkını “haksız iktisap” hükümleri çerçevesinde geriye kazanabilir.

4. Hamiline Yazılı Senetlerin İptali

a. Türk Hukukunda Hamiline Yazılı Senetlerin İptali Süreci

Türk Hukukunda hamiline yazılı senetlerin iptali için ilk önce o senetlerin ödenmesinin yasaklanması gerekir. Bildiğimiz gibi, Türk Hukukunda ödeme yasağı kararının (TTK.m.574) alınabilmesi için, senedin iptalini iste-

yen kişi hak sahibi olduğunu ve senedin rızası dışında elinden çıktığı konusunda kuvvetli delillerle mahkemeyi ikna etmesi gerekir²⁰.

Mahkeme ödemenin men edildiğini karara bağladıktan sonra, senedi elinde bulunduran kişiyi veya senedi elinde bulunduran, fakat, belli olmayan kişiyi ilan üzerine davet eder ve aksi halde senedin iptaline karar vereceğini ihtar eder. İlan süresinin en az altı ay olması gerekir. İlk ilan gününden itibaren işleyen bu süreyi mahkeme isterse uzatabilir. İlan, TTK. m.37/4'teki Türkiye Sicil Gazetesinde altı ayda 3 kere yapılır (TTK.m.575,576 ve TTK.m.37).

İlan sonucunda senet mahkemeye ibraz edilirse, mahkeme dilekçe sahibine senedin iadesi için bir dava açması (istirdat davası) için süre verir. Bu dava yalnız kötü niyetli hamile karşı açılır (TM.K.m.903). Eğer, iddia sahibi dava açmazsa, mahkeme senedi getiren kişiye iade eder ve ödeme yasağını da kaldırır (TTK.m.577). Zayi edilmiş senet belli bir süre içinde mahkemeye ibraz edilmez ise, mahkeme senedin iptaline karar verir (TTK.m. 576).

b. Azerbaycan Hukukunda Hamiline Yazılı Senetlerin İptali Süreci

Hamiline yazılı senetlerde kıymetli evrakın bir diğer nevi gibi, ziyat halinde yenisiyle değiştirilmesinin mümkünlüğü ve iptale tabi olduğu Azerbaycan hukukunda düzenlenmiştir (AMM.m994; m.995 ve AMPM.m.327 ve devamı).

Hamiline yazılı senetlerin iptal sürecini AMPM.m.327-334 arasında düzenlenmektedir. AMPM.m.327.1'e göre, "hamiline kıymetli evrakı veya emre kıymetli evrakı kaybetmiş kişi, kanunda düzenlenmiş hallerde kaybedilmiş senedin iptal edilmesini ve o senet üzere haklarının onarılmasını mahkemeden talep edebilir.

Kıymetli evrakın gerektiği şekilde korunmaması sebebiyle veya diğer sebeplerle yıpranması halinde hak sahibi senet üzerindeki hakların onarılmasını talep edebilir".

Kaydedilen hükümlerden anlaşıldığı gibi, Azerbaycan hukukunda hamiline yazılı senetler ile emre yazılı senetler aynı süreçle iptal edilmektedir. Bu bakımdan hamiline yazılı senetlerin iptali sürecini tespit etmek için, emre yazılı senetlerin iptali sürecine bakmak yeterlidir.

Sonuç

Kıymetli evrakın rızası dışında elinde hamilinin elinden çıkması Türk hukukunda olduğu gibi Azerbaycan hukukunda da esasen (mahkeme kararıyla kıymetli evrakın hak sahibinin elinden zorunlu olarak alınması istisna-

²⁰ DOMANIÇ. H., Ticaret Hukukunun Genel Esasları, B.4, İstanbul 1988, s.19; BOZER. A., Bankacılar İçin Kıymetli Evrak Hukuku, 7.B, Ankara 1986.s.21.POROY, s.93; PULAŞLI, s.21; KARAYALÇIN, s.210; ÖZTAN, s.300.

dır) “kıymetli evrakın ziyayı” olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar AMM-si kıymetli evrakın ziyayı için “senedin kaybedilmesi” ifadesini kullanmış olsa da bu terimin geniş yorumlanmalı, senedin hak sahibinin elinden rızası dışında çıkmasına neden olan tüm hallerde uygulanması gerekir. Bu bakımdan senedin çalınması, doğal afetler veya insan fiiliyle ortadan kalkması, yıpranması gibi durumlarda kıymetli evrakın zayı olduğunu kabul etmek isabetli olacaktır.

Kıymetli evrakın ziyayı halinde Azerbaycan hukuku Türk hukukunda olduğu gibi hak sahibine iki imkan tanımaktadır. Bunlardan birincisi “kıymetli evrakın yenisiyle değiştirmesi” olduğu halde, ikinci imkan ise “kıymetli evrakın iptalidir”. Mevzuata göre, kıymetli evrakın yıpranmasına bakmayarak onun esas metnini tefrik etmek mümkünse hak sahibi senedi iade etmek kaydıyla, “kıymetli evrakın yenisiyle değiştirilmesini” isteyebilir. Kıymetli evrakın ziyayı doğuran diğer hallerde ise hak sahibi sadece “kıymetli evrakın iptalini” isteyebilir.

Kıymetli evrakın iptal süreci ise, bazı noktalar istisna olmakla, örneğin ilan süresinin farklı olması, ilan sayının farklı olması, nama yazılı senetler için ayrı bir iptal sürecinin belirlenmemesi, hamiline yazılı ve emre yazılı senetlerin aynı şekilde iptal edilmesi ve diğer noktalar istisna olmakla, Azerbaycan ve Türkiye hukuku benzerlik arz etmektedir.

Çeviriler
